

Pedagogik Jarayon Integral Dinamik Tizim Sifatida

Teshaboyev Akramjon Yuldashevich¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayon va uni tashkil etishning bugungi kundagi zamonaviy qarashlari tizimi to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, jarayon, ijtimoiylashuv, ijtimoiylashuv jarayonlari, madaniyat, ma'naviyat, globallashtirish.

“Pedagogik jarayon” tushunchasi pedagogika fanining asosiy tushunchasidir. Uni ilmiy leksikaga rus tili o'qituvchisi P.F. Kapterev (1849-1922). U o'zining "Pedagogik jarayon" asarida shunday deb yozgan edi: "Pedagogik jarayon ikkita asosiy xarakterli xususiyatni o'z ichiga oladi: tananing o'zini o'zi rivojlantirishga tizimli yordam berish va Shaxsni har tomonlama takomillashtirish". Zamonaviy pedagogikada pedagogik jarayon deganda jamiyat va Shaxsning o'zi talablarini qondirishga qaratilgan o'qitish va tarbiyaning muayyan vositalari va usullaridan foydalangan holda ta'lim mazmunini amalga oshiruvchi o'qituvchi va o'quvchilarning maxsus tashkil etilgan o'zaro hamkorligi tuShuniladi. Pedagogik jarayonda Shaxsni shakllantirish, rivojlantirish, tarbiyalash, o'qitish, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonlari ularning yuzaga kelishining barcha sharoitlari, shakllari va usullari bilan birlashtiriladi.

Pedagogik jarayon faqat yuqoridagi jarayonlarning mexanik birikmasi emas, balki o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan yangi yuqori sifatli ta'limdir. Uning asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni aniqlash mumkin: diqqat, ikki tomonlamalik va yaxlitlik. Pedagogik jarayon har doim aniq maqsad bilan belgilanadi (ko'p qirrali va barkamol Shaxsni shakllantirish), unga erishish uchun o'qituvchilar ilmiy asoslangan va nazorat qilinadigan faoliyat doirasida optimal psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratadilar. O'qituvchi ta'lim sohasida yuzaga keladigan har qanday muammo yoki vaziyatlarni hal qilishda ularning echimini umumiy maqsadga erishishga qaratishi kerak. Ikki tomonlamalik pedagogik jarayonning ikkita sub'ektining mavjudligini nazarda tutadi : doimiy aloqada bo'lgan o'qituvchi va talaba. Ikkala tomonning konstruktiv hamkorlik va sheriklikka intilishi ularning har birining muvaffaqiyati uchun shart bo'lishi mumkin.[1]

Pedagogik jarayonning yaxlitligi uning ishlashi uchun zaruriy shartdir. Shu munosabat bilan V.A. Slasteninning ta'kidlashicha, faqat yaxlit pedagogik jarayonda to'liq barkamol Shaxs shakllanishi mumkin. Yaxlitlik - bu pedagogik jarayonning sintetik sifati, uning rivojlanishining eng yuqori darajasini, unda faoliyat yurituvchi sub'ektlarning ongli harakatlari va faoliyati natijasidir. Bu uning tarkibiy qismlarining ichki birligi va ularning uyg'un o'zaro ta'sirida namoyon bo'ladi. Pedagogik jarayonning yaxlitligini shunchaki ta'lim va tarbiya jarayonlarining birligiga, intellektual, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy va boshqa turdagi ta'lim jarayonlarining birligiga qisqartirib bo'lmaydi. Pedagogik jarayon barcha ko'rinishlarda bir va bo'linmas bo'lib, uning yaxlitligiga qarama-qarshiliklarni bartaraf etish, doimiy harakat va yangi sifatlarni shakllantirish orqali erishiladi.

Pedagogik jarayonning yaxlitligini aniqroq tuShunish uchun ushbu hodisaning asosiy tomonlarini ko'rib chiqish kerak. V.A. Slastenin ikkita jihatni ajratib turadi: mazmunli va tashkiliy. Mazmuniy jihatdan pedagogik jarayonning yaxlitligi insoniyat tomonidan to'plangan tajriba: bilim, qobiliyat, ko'nikma, ijodiy faoliyat tajribasi va hissiy, qadriyat va irodaviy tajribaning ta'lim maqsadi va mazmunida aks etishi bilan ta'minlanadi. atrofimizdagi dunyoga munosabat. Tashkiliy jihatdan

¹ Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Roman-german, slavyan tillari fakulteti, Andijon davlat chet tillari instituti, Andijon, O'zbekiston

pedagogik jarayon yaxlitlik xususiyatiga ega bo'ladi, agar faqat nisbatan mustaqil tarkibiy jarayonlarning birligi ta'minlansa:

- a) ta'lim mazmuni va moddiy-texnik bazasini o'zlashtirish va loyihalash jarayoni;
- b) o'qituvchilar va talabalarning ta'lim mazmuni bo'yicha ishbilarmonlik o'zaro ta'siri jarayoni, ularning o'zlashtirilishi o'zaro ta'sirning maqsadi hisoblanadi;
- c) o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi Shaxsiy munosabatlar (norasmiy muloqot) darajasidagi o'zaro munosabatlar jarayoni;
- d) o'quvchilarning bevosita o'qituvchi ishtirokisiz ta'lim mazmunini o'zlashtirish jarayoni (o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash). [2].

Shunday qilib, pedagogik jarayonning harakati uning maqsadlilik, ikki tomonlamalik va yaxlitlik kabi o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Yaxlit pedagogik jarayonning asosiy funksiyalari: o'qitish, rivojlantirish va tarbiyalash. Ta'lim funksiyasi an'anaviy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. Rivojlanish funksiyasi aqliy jarayonlarni, nutqni, hissiy, hissiy va vosita sohalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ta'lim funksiyasi oldingi ikkitasiga qaraganda kengroqdir. Bu Shaxsning, uning ongi, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarining uyg'un rivojlanishiga qaratilgan. Ta'lim funksiyasi pedagogik jarayonning etakchi va tuzatuvchi funksiyasidir. Har bir funksiya o'z maqsadi va tegishli mazmuniga ega bo'lib, boshqalar bilan chambarchas bog'liq. Ular bir-biriga kirib, pedagogik jarayonda yagona yaxlitlikni tashkil qiladi va pedagogik tizimning umumiy maqsadiga erishish uchun birgalikda harakat qiladi. [3]

O.A. Aleksandrova ta'kidlaganidek, afsuski, haqiqiy pedagogik amaliyotda o'qituvchilar ko'pincha o'qitish funksiyasini amalga oshirish bilan cheklanadi. Buning sababi o'qituvchining o'z funksional majburiyatlariga nisbatan past kasbiy malakasi va rasmiy munosabatidir. Shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish va uning individual xususiyatlarini e'tiborsiz qoldirish pedagogik jarayonning dinamik va faoliyatga asoslangan tizim sifatida yo'q qilinishiga olib keladi.[1] .

Pedagogik jarayonning harakatlantiruvchi kuchlari, har qanday rivojlanayotgan hodisa kabi, qarama-qarshiliklardir. Qarama-qarshiliklarni talqin qilishda mahalliy tadqiqotchilar orasida yagona yondashuv mavjud emas. Masalan, V.A. Slastenin pedagogik jarayonning harakatini belgilovchi ob'ektiv va sub'ektiv qarama-qarshiliklarni tahlil qiladi. Ob'ektiv xarakterdagi eng ko'p uchraydigan ichki qarama-qarshilik - bu ta'lim olayotganlarning real imkoniyatlari va jamiyat, maktab va o'qituvchilar tomonidan ularga qo'yiladigan talablar o'rtasidagi nomuvofiqlikdir. Ammo talablar juda yuqori yoki juda past bo'lsa, ular o'quvchining, demak, butun pedagogik tizimning ko'zlangan maqsad sari harakatlanish manbai bo'lib qolmaydi. Faqat rivojlanish istiqboliga yo'naltirilgan vazifalar qiziqish va ularni hal qilish zaruriyatini uyg'otadi. Bu jamoa va individual o'quvchilar uchun yaqin, o'rta va uzoq istiqbollarni loyihalash, ularni aniqlashtirish va bolalarning o'zlari tomonidan qabul qilinishini ta'minlash zarurligi haqida gapiradi. Bu borada L.S.ning nazariyasi juda foydali. Vygotskiy Shaxsning rivojlanish zonalarini haqida: o'qituvchi o'z faoliyatida e'tibor qaratishi kerak bo'lgan hozirgi va proksimal rivojlanish zonalarini.

Ta'limni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish bolalik davridagi pedagogik jarayon va Shaxs rivojlanishining asosiy ichki qarama-qarshiligini ochib berdi. Bu bolaning faol tabiati va uning hayotining ijtimoiy-pedagogik sharoitlari o'rtasidagi nomuvofiqlikdir. Asosiy qarama-qarshilik bir qator alohida qarama-qarshiliklar bilan aniqlangan: jamoat manfaatlari va Shaxs manfaatlari o'rtasidagi; jamoa va Shaxs o'rtasida; ijtimoiy hayotning murakkab hodisalari va ularni tuShunish uchun bolalik tajribasining etishmasligi o'rtasida; tez o'sib borayotgan axborot oqimi va ta'lim jarayonining imkoniyatlari o'rtasida.

Sub'ektivlar orasida V.A. Slastenin quyidagi qarama-qarshiliklarni aniqlaydi: Shaxsning yaxlitligi va uning shakllanishiga funksional yondashish, pedagogik jarayonning biryozlamaligi; Shaxs shakllanishining individual ijodiy jarayoni va pedagogik jarayonni tashkil etishning ommaviy reproduktiv xarakteri o'rtasida ; Shaxsni rivojlantirishda faoliyatning hal qiluvchi ahamiyati va

birinchi navbatda ogʻzaki taʼlimga boʻlgan munosabat oʻrtasida; Shaxsning fuqarolik kamolotida gumanitar fanlarning ortib borayotgan roli va pedagogik jarayonni texnokratlashtirish tendensiyasi oʻrtasida.[2]

A.P.Anoshkin pedagogik jarayonning rivojlanishiga turtki beruvchi qarama-qarshiliklarning uchta guruhini ajratib koʻrsatadi: oʻquvchining rivojlanishiga turtki boʻlgan qarama-qarshiliklar (I); oʻqituvchi va talabalar oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarni murakkablashtiradigan qarama-qarshiliklar (II); oʻqituvchining faoliyati jarayonida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar (III).

I guruhga bolaning ongi va xatti-harakati, ongi va his-tuygʻulari oʻrtasidagi ziddiyatlar kiradi; burch va xulq oʻrtasida; intilish va real imkoniyatlar oʻrtasida; kattalarga boʻlgan ishtiyoq va mustaqillikka intilish oʻrtasida; odat va talablar oʻrtasida va hokazo. Oʻqituvchi bu qarama-qarshiliklar haqida bilishi va oʻz oʻquvchilariga ularni konstruktiv tarzda engishga yordam berishi kerak.

II guruh oʻqituvchi tomonidan qoʻyilgan vazifalar va oʻquvchilarning ularga erishish uchun haqiqiy istagi oʻrtasidagi ziddiyatlarni oʻz ichiga oladi; oʻqituvchi va talaba tomonidan taʼlim mazmunini tanlash oʻrtasida; oʻqituvchi tomonidan tanlangan pedagogik oʻzaro taʼsir vositalari, shakllari, usullari va ularni talabalar tomonidan qabul qilinishi oʻrtasida; baholash va oʻzini oʻzi qadrlash oʻrtasidagi va hokazo. Oʻqituvchi va talabaning ushbu qarama-qarshiliklarni tuShunishi va ularni konstruktiv hal qilish istagi pedagogik jarayonda yanada samarali oʻzaro taʼsirga yordam beradi.

Qarama-qarshiliklarning III guruhi oʻqituvchi faoliyatining tuzilishi bilan bogʻliq. Bu faoliyatning maqsadi va mazmuni oʻrtasidagi nomuvofiqlik tufayli uni tashkil etishdagi qiyinchiliklar; aniq maqsadlar va ularga erishish vositalari; faoliyat mazmuni va tashkil etish shakllari va boshqalar. Bu qarama-qarshiliklarni bilish va ularni bartaraf etish qobiliyati bevosita pedagogik faoliyat sifatiga taʼsir qiladi.[2]

Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, pedagogik jarayon koʻp komponentli tizim boʻlib, oʻzida koʻplab qarama-qarshiliklarni (tashqi, ichki, obʻektiv va subʻektiv) oʻz ichiga oladi. Aynan ana shu qarama-qarshiliklarning mavjudligi pedagogik jarayonni dinamik tizim sifatida tavsiflaydi. Ularni hal qilishning doimiy ehtiyoji tizimning harakatini, uning rivojlanishini, oʻzini-oʻzi takomillashtirishni va uni aniq, ilmiy boshqarishni tashkil qilishni belgilaydi. Pedagogik jarayon dinamik va faoliyatga asoslangan tizim sifatida uzluksiz faoliyat yuritadi va rivojlanadi. Agar uning aniq, ilmiy tashkil etilishi mavjud boʻlsa, u doimiy ravishda oʻzini-oʻzi takomillashtirishga qodir, uni boshqarish yoʻq yoki rasmiylashtirilmasa, u tanazzulga va turgʻunlikka moyil boʻladi. Pedagogik jarayonning asosiy birligi pedagogik vazifadir. Haqiqiy oʻqituvchilik faoliyatida oʻqituvchi va oʻquvchilarning oʻzaro taʼsiri natijasida turli vaziyatlar yuzaga keladi. Oʻqituvchi bu vaziyatlardan taʼlim sifatida foydalanishi kerak. Faoliyat maqsadi va uni amalga oshirish shartlari bilan bogʻliq boʻlgan pedagogik vaziyat pedagogik vazifadir. Har qanday pedagogik tizim doirasidagi pedagogik faoliyat vazifa tuzilmasiga ega, yaʼni uni turli darajadagi murakkablikdagi son-sanoqsiz masalalarni echishning oʻzaro bogʻlangan ketma-ketligi sifatida koʻrsatish mumkin. Bir muammoni hal qilishdan ikkinchisiga oʻtishda pedagogik jarayonning harakatini koʻrish mumkin.

Shuni taʼkidlash kerakki, bu vazifalar ijtimoiy boshqaruvning vazifalari hisoblanadi. Ularning barchasi bir-biriga bogʻlangan toʻrt bosqichdan oʻtishni oʻz ichiga olgan sxematik diagrammaga muvofiq hal qilinadi:

- 1) vaziyatni tahlil qilish va pedagogik vazifani shakllantirish;
- 2) echim variantlarini loyihalash va berilgan shartlar uchun maqbulini tanlash;
- 3) amaliyotda muammoni hal qilish rejasini amalga oshirish, shu jumladan oʻzaro taʼsiri tashkil etish, pedagogik jarayon oqimini tartibga solish va sozlash;
- 4) qaror natijalarini tahlil qilish.

Pedagogik vazifa haqida gapirganda, u ham pedagogik jarayon bilan bir xil tarkibiy qismlarga ega boʻlgan oʻziga xos turdagi tizim ekanligini unutmashimiz kerak: oʻqituvchilar, talabalar, mazmun va vositalar.

Har bir tizim ma'lum qonuniyatlar asosida rivojlanadi. Pedagogik jarayonning asosiy qonuni sifatida V.A. Slastenin yosh avlodlar tomonidan katta avlodlarning ijtimoiy tajribasini majburiy ravishda o'zlashtirishni belgilaydi. Pedagogik jarayon qonuniyatlariga kelsak, bu masala bo'yicha ta'lim nazariyotchilari o'rtasida umumiy fikr mavjud emas. V.A. Slastenin shunday pedagogik qonuniyatlarni belgilaydi: pedagogik faoliyat mazmuni, shakllari va usullarining jamiyatning iqtisodiy va madaniy rivojlanish darajasiga bog'liqligi; ta'lim natijalarining atrof-muhit ta'siriga va o'quvchi ishtirok etayotgan faoliyatning tabiatiga bog'liqligi; pedagogik jarayon mazmuni, shakl va usullarining o'quvchilarning yosh xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiqligi.[2].

Ushbu ro'yxatni T.A. tomonidan taklif qilingan naqshlar bilan to'ldirish mumkin. Stefanovskaya. Uning ta'kidlashicha, shaxsni shakllantirish jarayoni uning faol faoliyatisiz mumkin emas; shaxs kamolotining real jarayonida pedagogik tizimning tarkibiy qismlari yagona va yaxlit jarayonni tashkil etar ekan, turli kombinatsiyalarda namoyon bo'ladi.

Pedagogik jarayonning tamoyillari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: pedagogik jarayonning insonparvarlik yo'nalishi, uning hayot va amaliyot bilan bog'liqligi, ilmiy xarakteri, aniqligi, tabiiy muvofiqligi, pedagogik boshqaruvning tashabbuskorlik va mustaqillikni rivojlantirish bilan uyg'unligi. o'quvchilar, bolaning ongi va faolligi, uning ijobiy fazilatlariga tayanishi, bolaga hurmat va oqilona talabchanlik.[4].

Demak, pedagogik jarayon murakkab, ochiq va dinamik tizim bo'lib, o'ziga xos xususiyatlar, vazifalari, harakatlantiruvchi kuchlari, tarkibiy qismlari, qonuniyatlari, qonuniyatlari va tamoyillariga ega. Tizimli yondashuv ushbu murakkab hodisani samarali va samarali boshqarish imkonini beradi. Uning harakatini yo'naltirish, yordam berish, aniq rejalashtirish, butun jarayonni tashkil etish va nazorat qilish asosida tuzatish.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va Shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak Tashkent: O'zbekiston, 20017.-104 bet.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi/ M.X.Toxtaxodjayeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. -Toshkent: "Iqtisod-moliya", 1996-y.
3. Sumina T.G. Teoriya vospitatelnoy raboty. Kurs leksiya. Ekaterenburg. RGPPU. 2010. -S. 99.
4. Golovanova N.F. Pedagogika. 2018. <https://studme.org/297874/>

